

Jean Baptist Lalangue (La Langue János) De aquis Hungariae medicatis című munkája magyar nyelvű kiadásának (Nagykároly, 1783) változatai. A luxemburgi születésű (1743), Bécsben orvosdoktori diplomát szerzett Jean Baptist Lalangue-re tanára, Gerard van Swieten (1700–1772), a Habsburg Birodalom egészségügyének szervezője hívta fel Mária Terézia figyelmét. Tanulmányai befejeztével az uralkodó kinevezte Varasd vármegye főorvosának. Lalangue elsajátította a horvát nyelvet, és élete végéig hivatalában maradván (1799) Varasdon élt és működött. Munkássága kiterjedt a gyógyvizek leírására, 1779-ben Zágrábban latinul és horvátul egyaránt könyve jelent meg Horvátország és Szlavónia vizeiről (*Tractatus de aquis medicatis regnorum Croatiae et Slavoniae*). E munka párdarabja a magyarországi gyógyvizekről készült, és a nagykárolyi Károlyi Nyomdában¹ jelent meg 1783-ban latinul: *De aquis Hungariae medicatis*, és magyarul: *A' magyarországi orvos vizekről, és a' betegségekben azokkal való élésnek szabott modjairól*² címmel. Lalangue e művének alapul szolgált Heinrich Johann Nepomuk von Crantz (1722–1799) 1777-ben megjelent *Die Gesundbrunnen der Österreichischen Monarchie* című munkája.³ A nyomdát a latin és a magyar nyelvű kiadás megjelenésekor Joseph Sigismund Klemann bérelte, aki 1782 és 1797 között volt bérlő. Klemannról sokat nem tudunk, annyit azonban igen, hogy részeges volt és figyelmetlenül dolgozott,⁴ erre utal itt ismertetett könyve is. A nyomtatvány több magán- és közgyűjteményben megtalálható.⁵ Könyvtárban két, eltérő terjedelmű változat van. A főszöveg minkét változatban teljesen azonos, azonban az egyikben ismeretlen okból az előszó (elől-járó beszéd) első hét levelét nagyobb betűmérettel újra szedték, majd kisebbrel folytatták. A kisebb betűvel szedett előszó hét, a nagyobb betűvel kezdett előszó kilenc levél terjedelmű. A továbbiakban a kisebb betűvel szedett előszót tartalmazó példányt 'A' változatként, a nagyobb betűvel szedettet 'B' változatként említem. Teszem ezt azért, mert a hivatkozott bibliográfiák csak a 10 levél (címlap, ajánlás, elől-járó beszéd, és külön levélen a cenzori engedélyek) és 170 lap terjedelmű, 'A' változatot írják le, nem említik a 11 levél és 170 lap terjedelmű 'B' változatot. Megvizsgálva a rendelkezésre álló példányokat megállapítható, hogy a könyvtest 170 lap terjedelmű (A⁸–K⁸, L⁵), és egy záródísszal ér véget. A záródísz esetenként fordítva illesztették, és a 170. lapszám alatti lénia hiányzik.⁶

A nyomtatvány keretszövege a hátoldalon üres címlapot követően a Lalangue-tól magyaros névalakkal („La Langue János”) szignált, a nyomtatvány mecénásának, gróf Károlyi Antalnak (1732–1791) szóló kétoldalas dedikációs levéllel kezdődik, és az „Elöl-járó beszéd”-del folytatódik. A két változatban az utóbbi szöveg ívjelzése eltér. Az 'A', kisebb méretű betűkkel szedett változatban (*1–8) úgy, hogy a szöveg a (*)7v lapon véget ér és záródísz követi; majd a (*)8r tartalma a cenzori engedélyeket tartalmazza úgy, hogy a (*)8v üres oldal. A 'B' változatban ez a rész (*****)⁸ úgy található meg, hogy a szöveg nem ér véget a (*****)⁸v lapon, hanem tartozik hozzá egy jelzés nélküli újabb levél, rektóján az elől-járó beszéd végével, verzóján pedig a cenzori engedélyekkel.

A keretszöveg eltérő hajtogatása következtében olyan 'A' változatú példány is maradt fenn,⁷ melyben a hátoldalon üres cenzori engedélyeket tartalmazó levél közvetlenül követi a dedikáci-

¹ Vö. NÉMETH, Joannes, *Memoria Typographiarum inclity Regni Hungariae et Magni Principatus Transsilvaniae*, Pesthini, J. Th. Trattner, 1818, 99–101.

² A fordító ismeretlen. PETRIK II 536.

³ SIPOS Balázs, *Száz év orvosi irodalma*, sajtó alá rend. Gazda István, Bp., Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, 2016, Nr. 301, Nr. 302.

⁴ TIMKÓ György, *Volt egy grófi nyomda Nagykarolyban = Magyar Grafika*, 2008, 1, 67–70.

⁵ Így például OSZK 216.955, M216955; MTA KIK Orvt. O.489h, Orvt. O187e, Orvostörténeti Könyvtár 73258; FSZEK BV 613/273.

⁶ Például példányaim közül az 'A' változatban a záródísz fordítva van a könyvbe nyomva, elmentében a MTA KIK (Orvt. O.489h) található példányától, ahol szintén hiányzik a lénia.

⁷ OSZK 216.955

ós levelet. A nyolcleveles ívfüzeten kívüli leveleket, így a címlevelet, a dedikációt és a cenzori engedélyeket tartalmazó leveleket a hajtogatás után ragasztással helyezték el a nyomtatványban. A könyvben semmi sem utal arra, hogy egy mester nyomtatta volna, de több lett volna elvárható egy segédőtől is, nem ismerek más korabeli könyvet, amelyik ilyen figyelmetlenül lett volna ki-nyomtatva. Annak nincs egyelőre magyarázata, hogy milyen nyomdai nehézség vagy mulasztás következtében jött létre a fentiekben leírt két, terjedelmében is eltérő változat. A tipográfiai és a terjedelmi különbségre a bibliográfiák⁸ nem utalnak, ezért a majdan készülő új magyar nemzeti bibliográfiában mindenképpen helyet kell adni mindkét változatnak, szükséges és érdemes elkülöníteni őket.

BORDA LAJOS

⁸ PETRIK II 536 és SIPOS 2016, i. m. (3. jegyzet) Nr. 302.

ELŐL - JÁRÓ BESZÉD.

* * * *

Tekéntetes Nemes Szala, és Somogy Vármegye-
béli Jo Bardim halván's tapasztalván Hor-
vátb nyelven kibotsáttatott Munkátskáninak:
De aquis medicatis Regnorum Croa-
tiae et Slavoniae hasznos voltát, engemet megintet-
tek, miért én azt Magyar nyelven is világossá-
ra nem kívántam eresztetni? Egyszer'smind obajtá-
nak ollyas férfit, ki a Magyar Nemzetnek hasz-
nára azt mivelné, a mint én az Horvátok ja-
vokra tfelekedtem. Arra nézve engemet meg is dor-
gáltak! Én pedig bizonyos okókból azon Munká-
nak elkészítésére magamat azonnal felnem ébreszthet-
tem.

De idővel általlárván, hogy azzal a köfség-
nek, leg inkább az igyefogyott szegényeknek, kik-
nek nimsen mindenkor kezek ügyebem az értelmes
Orvos, javokra lehetnék; azért, fére téven minden
ellenkező okokat, a munkának adtam kezemet tud-
ván fáradságomnak könn. ebbfégét annyira, hogy az
oktatásfoknak Tzikkelyik 's Rendtartásik, mellyek
az orvos vizeknek gyakorlásokban vagy ital, vagy for-
dó által kívántatnak, a Nemzetek közt egyenlők legye-
nek. E végett nem volt szükséges ebbem a dologban
ujjonnan munkálodni, hanem tsak némelly változásokot
tenni, tudni-illik az Horvát vizek helyett Magyar

(*)

1. ábra. Az 'A' változat

ELŐL - JÁRÓ BESZÉD.

* * * * *

Tekéntetes Nemes Szala-és Somogy
Vármegyebéli Ió Barátim hallván
's tapasztalván Horváth nyelven
kibotsáttatott Munkátskámnak: De aquis
medicatis Regnorum Croatiae et Sclavoniae
hasznos voltát, engemet megintettek, miért
én azt Magyar nyelven is világosságra
nem kívántam erefszteni? Egyszer'smind
ohajtának ollyas ferfiút, ki a' Magyar
Nemzetnek hasznára azt mivelné, a' mit én
az Horváthok' javokra tselekedtem. Arra
nézve engemet meg is dorgáltak! Én pedig
bizonyos okókból azon Munkának elkészitesere
magamat azonnal felnem ebreszthettem.

De idővel általlátván, hogy azzal a'
hőfségnek, leg inkább az igyefogyott szegé-
nyeknek, kiknek nuntsen mindenkor kezek
ügyebenu az értelmes orvos, javokra lehet-
nek; azért fere teven minden ellenkező okokat,
a' munkának adtam kezemet, tudván fáradsá-

(*) ságomnak

2. ábra. A 'B' változat